

KS. JAN RUSIECKI SDB

PROFESJA ZAKONNA W TOWARZYSTWIE SALEZJAŃSKIM – ROZWÓJ LITURGII OBRZĘDU

UWAGI WSTĘPNE

W 2004 r. minęło 15 lat od wydania w języku włoskim Obrzędów salezjańskiej profesji zakonnej (*Rituale della professione religiosa salesiana*, Roma 1989). Rytuał ten jest owocem zapoczątkowanej przed czterdziestu laty przez Sobór Watykański II reformy liturgicznej, która m.in. domagała się, aby „poszczególne obrzędy związane z sakramentami i sakramentaliami przejrzeć i udoskonalić celem pełniejszego oraz owocniejszego przeżywania świętych misteriiów zbawienia”¹. Zredagowana na potrzeby Zgromadzenia Salezjańskiego księga liturgiczna nie tylko łączy zasady odnowy liturgicznej z wymaganiami współczesnej teologii, ale także pozostaje wierna tradycji i duchowości salezjańskiej².

PRZEBIEG SPRAWOWANIA OBRZĘDÓW PROFESJI ZAKONNEJ OD POCZĄTKU ISTNIENIA ZGROMADZENIA

Kiedy 18 grudnia 1859 r., formalnie zostało założone Towarzystwo Salezjańskie, posługiwano się w nim pierwotną wersją Konstytucji napisanych przez ks. Bosko w 1858 roku. Opierając się na tych Regułach dwudziestu dwóch salezjanów złożyło 14 maja 1862 r.³ pierwsze śluby zakonne. Na trzy lata zobowiązali się oni do życia w ubóstwie, czystości i posłuszeństwie⁴.

---

¹ Por. KL 80.

² Por. E. Viganò, *Rituale della Professione religiosa salesiana*, Roma 1989, s. 5.

³ Zob. G. B. Lemoyne, *Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco*, vol. VII, S. Benigno-Torino 1898–1948, s. 160–163; ACG 321 (1987) 41–43; F. Desramaut, *Ksiądz Bosko na tle swoich czasów (1815–1888)*, Kraków 1998, s. 420–422; Istnieją przekazy, że ks. Bosko już wcześniej, na wiele lat przed pierwszą oficjalną profesją zakonną w 1862 r., przyjmował od niektórych swoich współpracowników pewien rodzaj ślubów *ad breve tempus*. Najczęściej były to akty jednorazowe i

Obrzęd miał niezwykle prostą i skromną formę. Wszystko odbyło się w pokoju ks. Bosko, gdzie wieczorem, około godz. 21⁰⁰ zgromadzili się kandydaci. Tam, w postawie klęczącej, przed ustawionym na stole krucyfiksem, wspólnie odśpiewali hymn *Veni Creator* wraz z werselem *Emitte Spiritum tuum et creabuntur* i modlitwą *Deus, qui corda fidelium*. Później odmówiono *Litanie do Najświętszej Maryi Panny, Pater noster, Ave Maria* i *Gloria* ku czci św. Franciszka Salezego wraz z odpowiednim wezwaniem i modlitwą końcową⁵. Po takim modlitewnym przygotowaniu wspólnie, jednogłośnie powtarzano za Michałem Ruą następujące słowa profesji zakonnej⁶:

Uznając w pełni swoją ułomność i słabość, ale pragnąc wypełnić w przyszłości, to, co może służyć większej chwale Bożej i dobru dusz, stoję przed Tobą, Wszehmogący i wieczny Boże; i chociaż niegodny Twojego spojrzenia, ufając jednak Twojej dobroci i nieskończonemu miłosierdziu, pragnąc kochać jedynie Ciebie i Tobie służyć, w obecności Maryi Panny, świętego Franciszka Salezego i wszystkich świętych w niebie, składam ślub czystości, ubóstwa i posłuszeństwa Bogu i tobie, mój przełożony, pokornie prosząc o pokierowanie mną bez zastrzeżeń z mojej strony, w tym, co okaże się lepsze dla większej chwały Bożej i dla dobra dusz. A Ty, Boże dobroci, przez swoją niezmierną łaskawość, przez krew Jezusa Chrystusa, racz przyjąć tę ofiarę

---

ks. Bosko nie nalegał później do ponawiania owego zobowiązania. Por. G. B. Lemoyne, dz.cyt., vol. V., s. 684–685. Udokumentowane zostało m.in. złożenie ślubów prywatnych przez Michała Ruę 25 III 1858 r. Obrzęd ten miał bardzo prostą oprawę i odbył się tylko w obecności ks. Bosko w jego pokoju. Siedemnastoletni wówczas Rua, klęcząc przed umieszczonym na stole krucyfiksie, wypowiedział formułę: *Ślubuję Bogu być ubogim, czystym i posłusznym oraz oddaję się w ręce księdza Bosko*. Por. MB V, s. 213; T. Bosco, *Don Bosco. Una biografia nuova*, Torino 1986, s. 250–251.

⁴ Protokół sporządzony z tego wydarzenia zawiera jedynie nazwiska szesnastu spośród dwudziestu dwóch profesów: V. Alasonatti, M. Rua, A. Savio, G. Rocchietti, G. Cagliero, G.B. Francesca, D. Ruffino, C. Durando, G.B. Anfossi, G. Boggero, G. Bonetti, C. Ghivarello, F. Cerutti, L. Chiapale, G. Lazzaro, i F. Provera. Pozostali najprawdopodobniej byli jedynie uczestnikami owej ceremonii: G. Bongiovanni, G. Garino, L. Jarach, P. Albera, F. Oreglia i G. Gaja. Nie ma w tym względzie jednolitej opinii. Por. *Annali II*, s. 84–85; *Annali III*, s. 1–6. Ksiądz Bosko po zakończonej celebracji stwierdził, że również on złożył wówczas razem z innymi śluby na całe życie. Zob. *Cronaca di don Bonetti*, mps; Archivio Centrale Salesiano, 110; Bonetti; *Registro professioni*, masz., Archivio Centrale Salesiano, 2. Szczegółowe dane dotyczące rodzaju, czasu i miejsca składanych profesji oraz imienny wykaz profesów na przestrzeni lat, podaje P. Stella, *Don Bosco nella storia economica e sociale (1815–1870)*, Roma 1980, s. 295–325, 527–540.

⁵ Po kanonizacji Założyciela Zgromadzenia w 1934 r. modlitwę odmawianą ku czci św. Franciszka zastąpiono modlitwą do św. Jana Bosko. Zob. *Regolamento per gli Esercizi spirituali e Formulario per la Professione religiosa e la vestizione degli ascritti nella Società di S. Francesco di Sales*, Torino 1942, s. 21: *Ora pro nobis, Sancte Joannes. Ut digni efficiamur promissionibus Christi. Oremus. Deus, qui sanctum Joannem confessorem tuum adolescentium Patrem et magistrum excitasti...*

⁶ Niniejszy tekst zredagował ks. Bosko, opierając się na formule używanej przez jezuitów, por. F. Desramaut, dz.cyt., s. 421.

*jako dziękczynienie za otrzymane dobrodziejstwa i jako zadośćuczynienie za moje grzechy. Ty, który mnie natchnąłeś do złożenia tych ślubów, udziel mi łaski do ich wypełnienia. Najświętsza Dziewico, Maryjo Niepokalana, święty Franciszku Salezy, wszyscy święci Boży, wstawcie się za mną, abym kochając Boga i tylko Jemu służąc, zasłużył na dojście do nagrody wiecznej. Amen*⁷.

Po złożeniu ślubów każdy z profesów wpisał się do specjalnej księgi⁸. Cały obrzęd zakończył się okolicznościowym przemówieniem ks. Bosko.

Kolejne śluby zakonne złożone 18 stycznia 1863 r.⁹ miały już inny przebieg. Formuła profesji była odczytywana kolejno przez wszystkich pięciu kandydatów z osobna, a odbywało się to w obecności dwóch urzędowych świadków¹⁰. Na początku istnienia Zgromadzenia śluby zakonne składano zarówno w pomieszczeniach prywatnych (pokój mieszkalny, biblioteka domowa)¹¹, jak i w kościele (po zakończonej niedzielnej mszy świętej)¹². Szczegółowy opis składania profesji zakonnej znajdował się w łacińskiej wersji Konstytucji Towarzystwa, które zostały zatwierdzone przez Stolicę Apostolską 2 kwietnia 1874 r. Wydane w roku następnym Konstytucje w tłumaczeniu na język włoski zamieściły jeszcze bardziej rozbudowany przebieg celebracji¹³. Jej dokładny opis został zamieszczony w XV części Konstytucji: *Formulario della professione religiosa per soci di S. Francesco di Sales*¹⁴. Obrzęd rozpoczynał się interrogatorium. Po odmówieniu hymnu *Veni Creator* i wstępnych modlitw, w obecności dwóch świadków, następował dialog pomiędzy przełożonym a kandydatami. Nowicjusze w postawie klęczącej odpowiadali na zadawane im przez przełożonego pytania. W kolejnych wypowiedziach wyrażali oni swoje pragnienie złożenia profesji według Konstytucji Towarzystwa i zapewniali o odpowiednim przygotowaniu się do tego aktu. Deklarowali pełną gotowość odrzucenia wszelkiego grzechu oraz wyrzeczenia się przyjemności i dóbr tego świata. Profesi, kierując się miłością do Chrystusa, wyrażali pragnienie trwałego życia doskonałą czystością, pokornym posłuszeństwem i duchem ubóstwa. Podczas owego dialogu nowicjusze określali również czas, na jaki pragnęli złożyć śluby: czy była to profesja trzyletnia czy wieczysta. Na zakończe-

⁷ Tekst włoski tej formuły zamieszczony jest w Konstytucjach z 1860 r. Zob. G. Bosco, *Costituzioni della Società di S. Francesco di Sales (1858–1875). Testi critici, a cura di F. Motto*, Roma 1982, s. 204. 206. Były to śluby trzyletnie, chociaż nie wynika to z tekstu niniejszej formuły. W rozdziale *Accettazione* Konstytucji, art. 4, jest mowa o podwójnych ślubach trzyletnich, które poprzedzają złożenie profesji zakonnej, zob. tamże, s. 172.

⁸ Por. G.B. Lemoyne, dz.cyt., vol. VII, s. 161.

⁹ Por. tamże, s. 364.

¹⁰ Por. tamże, s. 364; G.B. Lemoyne, dz.cyt., vol. VIII, s. 240–241.

¹¹ Por. G.B. Lemoyne, dz.cyt., IX, s. 598.

¹² Por. A. Amadei, *Memorie biografiche del Beato Giovanni Bosco*, vol. XII, s. 451; vol. XIII, Benigno-Torino 1898–1948, s. 229.

¹³ Konstytucje wydane w języku włoskim nie były dosłownym tłumaczeniem wydania łacińskiego, ale ich nową redakcją z wieloma aktualizacjami. Por. G. Bosco, *Costituzioni...*, s. 20; przyp. 49.

¹⁴ Zob. tamże, s. 201–209.

nie interrogatorium przełożony życzył, aby Bóg błogosławił nowicjuszom w ich dobrej woli i udzielił im łaski wytrwania, a następnie wzywał, aby stawić się w obecności Boga.

Profesję zakonną składano w obecności dwóch świadków. Każdy z kandydatów kolejno wypowiadał głośno poniższą formułę:

W imię Najświętszej Trójcy, Ojca, Syna i Ducha Świętego. Ja N.N., stoję w Twojej obecności Wszchemogący i Wieczny Boże i chociaż nie jestem godny Twojego oblicza, jednak zawieram Twojej wielkiej dobroci i nieskończonemu miłosierdziu, w obecności Błogosławionej Dziewicy Niepokalanej Maryi, św. Franciszka Salezego i wszystkich świętych w niebie, składam na trzy lata (albo wieczysty) ślub ubóstwa, czystości i posłuszeństwa Bogu i tobie N.N., przełożony naszego Towarzystwa (albo: który zastępujesz przełożonego naszego Towarzystwa) według konstytucji Towarzystwa św. Franciszka Salezego.

Na jej zakończenie wszyscy uczestniczący w obrzędzie mówili: *Amen*. Przełożony natomiast kontynuował:

Niech Bóg dopomoże wam swoją świętą łaską pozostać wiernymi temu uroczystemu przyrzeczeniu aż do końca życia. Pamiętajcie często o wielkiej zapłacie, którą Boski Zbawiciel obiecuje tym, którzy pozostawiają świat, aby pójść za Nim: otrzyma on stokrotnie więcej w życiu doczesnym, a nagrodę wieczną w przyszłym. Jeśli niekiedy zachowywanie reguł będzie połączone z przykrościami, wówczas wspomnijcie na słowa św. Pawła, który mówił, że chwilowe są cierpienia tego życia, ale wieczne radości życia przyszłego oraz, że ten, kto wspólnie z Jezusem Chrystusem cierpi na ziemi, ten kiedyś razem z Nim będzie ukoronowany chwałą w niebie.

Poświadczeniem dokonanego aktu profesji było złożenie swojego podpisu w specjalnej księdze, pod niniejszym tekstem: *Ja niżej podpisany przeczytałem i zrozumiałem reguły Towarzystwa św. Franciszka Salezego i przyrzekam wytrwale je przestrzegać według formuły ślubów przeze mnie teraz wypowiedzianej. [Turyn, data]¹⁵*. Po tym akcie całe zgromadzenie wykonywało uroczysty hymn *Te Deum*, a na zakończenie całego obrzędu swoje słowo do zgromadzonych kierował przełożony, po czym śpiewano jeszcze Psalm 117 (116) *Laudate Dominum, omnes gentes*.

Przeredagowane w 1923 r.¹⁶ Konstytucje Towarzystwa Salezjańskiego w części odnoszącej się do ślubów zakonnych zawierały już tylko sam tekst formuły

¹⁵ Por. tamże, s. 207.

¹⁶ Nowa redakcja Konstytucji przygotowana w języku łacińskim. Formułę profesji znajdujemy w art. 186: *In nomine sanctae et individuae Trinitas, Patris, Filii et Spiritus Sancti, ego N.N. coram Omnipotente et Sempiterno Deo, licet conspectu Ipsius Bonitatis et infinitae misericordiae confisus, coram Beatissima Virgine Maria sine labe originali concepta, Auxilio Christianorum, Sancto Francisco Salesio, omnibusque sanctis caelorum, facio votum Paupertatis, Castitatis et Obedientiae Deo, in*

profesji zakonnej. Pomijały obrzędy towarzyszące. Zostały one dopiero uwzględnione w Dodatku do tych Konstytucji przetłumaczonych na języki narodowe i odpowiadały opisowi zawartemu w Konstytucjach z 1875 r.¹⁷

Przy omawianiu kształtowania się obrzędów profesji salezjańskiej, nie można pominąć opublikowanej w 1927 r. na potrzeby Zgromadzenia specjalnej księgi: *Regolamento per gli Esercizi spirituali e Formulario per la Professione religiosa e la vestizione degli ascritti nella Società di S. Francesco di Sales*¹⁸. Pierwsza część tego swoistego „rytuału” Towarzystwa Salezjańskiego zawierała regulaminy dotyczące organizowania i przeprowadzenia rekolekcji salezjańskich. Według przepisów Konstytucji Towarzystwa profesję zakonną powinny poprzedzać bowiem dziesięciodniowe rekolekcje¹⁹. Miały one dopomóc w odkryciu woli Boga i dogłębnym poznaniu zobowiązań wynikających ze składanych ślubów. Druga część *Regolamento...* zawierała dwa schematy profesji zakonnej składanej przez jednego lub przez wielu zakonników. Sam tekst formuły profesji został zamieszczony w kilku, prawdę powiedziawszy, niewiele różniących się od siebie wersjach. Był dostosowany do złożenia profesji czasowej lub profesji wieczystej, profesji składanej na ręce przełożonego generalnego, bądź też jego delegata. Nowością natomiast był obrzęd odnowienia ślubów zakonnych, który po raz pierwszy zamieszczono w owej księdze. Celebrację tę przewidziano na zakończenie złożenia profesji wieczystej.²⁰ Po przyjęciu ślubów wieczystych przez przełożonego, wygłoszeniu przez niego stosownych pouczeń i udzieleniu błogosławieństwa, umieszczano na ołtarzu Najświętszy Sakrament. Najstarszy z kapłanów, ubrany w komżę i stułę, wypowiadał wówczas następujące wprowadzenie: *Korząc się przed Jezusem Obecny w Najświętszym Sakramentem odnawiamy według Konstytucji Towarzystwa Salezjańskiego śluby ubóstwa, czystości i posłuszeństwa*. Po tych słowach odczytywał formułę profesji, którą pozostali salezjanie

---

manus tuas, N.N., nostrae Societatis Rector Major, (vel: in manus tuas, N.N., Rectoris Majoris vices gerens), ad .... annos (vel: in perpetuum), juxta Constitutiones Societatis sancti Francisci Salesii. Kongregacja dekretem z 26 VI 1918 r. poleciła wszystkim zakonom i instytutom religijnym o prawie papieskim zmodyfikowanie w oparciu o nowy KPK z 1917 r. własnych Konstytucji i przedstawienia ich do powtórnego zatwierdzenia. Pierwsza wersja poprawionych Konstytucji salezjańskich została zatwierdzona przez Stolicę Apostolską 16 VII 1921 r., jednak wobec dodatkowych zaleceń tejże Kongregacji z 26 X 1918 r. podjęto dalsze prace redakcyjne, które po zakończeniu otrzymały aprobatę 19 VI 1923 r., zob. *Constitutiones Societatis S. Francisci Salesii*, Torino 1923, s. 5–6; *Indicazioni per un corso di storia dell'opera salesiana, Sussidi 3*, Roma 1989, s. 153, 206–207, 210.

¹⁷ Zob. np.: *Obrzęd ślubów*, w: *Dodatek. Ustawy i regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Warszawa 1925, s. 156–165; *Rito della professione*, w: *Appendice. Costituzioni della Società di S. Francesco di Sales*, Torino 1954, s. 111–114.

¹⁸ Powodem wydania tej księgi była potrzeba ujednoczenia obrzędu obłóczyn we wszystkich inspektoriach salezjańskich, zob. F. Rinaldi, dz.cyt., s. 3.

¹⁹ Por. G.B. Lemoyne, dz.cyt., vol. IX, s. 357; G. Bosco, *Costituzioni...*, s. 200.

²⁰ Obrzęd ten nie był jednak sprawowany, jeśli wieczysta profesja zakonna była składana *in modo privato*. Zob. *Regolamento...*, s. 33.

powtarzali razem. Przełożony zaś wypowiadał odpowiednią formułę: *Niech Bóg dopomoże wam swoją świętą łaską...*²¹. Kolejnym elementem obrzędu był wspólny śpiew hymnu *Te Deum* i odmówienie odpowiednich modlitw udzieleniem błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem. Na zakończenie obrzędu śpiewano Psalm 117 (116) *Laudate Dominum*²². Należy nadmienić, że w rytuale niniejszym po raz pierwszy zamieszczono szczegółowy opis obrzędu obłóczyn. Ujednolicono w ten sposób różne formy jego sprawowania w poszczególnych inspektoriatkach salezjańskich²³.

Obrzęd profesji zakonnej składany w Towarzystwie Salezjańskim według powyższego schematu obowiązywał zasadniczo przez całe stulecie aż do czasu ukazania się nowego Rytułu po Soborze Watykańskim II²⁴.

PRACE NAD ADAPTACJĄ OBRZĘDÓW PROFESJI ZAKONNEJ NA POTRZEBY TOWARZYSTWA SALEZJAŃSKIEGO

Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II objęła całe spectrum życia Kościoła, nie wyłączając wspólnot zakonnych. Zagadnienia związane z problema-

²¹ Zob. tamże, s. 33–34.

²² Por. tamże, s. 34–39.

²³ Obłóczyny w zewnętrzny sposób miały wyrażać związaną się nowicjusza ze Zgromadzeniem. Obrzęd odbywał się w kościele, ale poza mszą świętą. Przełożony, ubrany w komżę i stułę zajmował miejsce przy ołtarzu. Celebracja rozpoczynała się od interrogatorium. Kandydaci wyrażali w nim swoją wolę przyjęcia stroju duchownego w Zgromadzeniu Salezjańskim. Deklarowali również gotowość odrzucenia próżności świata i chęć przyobleczenia się w Chrystusa. Bracia zakonnicy, którzy nie otrzymywali tego stroju, prosili o specjalny medal–oznakę koadiutora salezjanina. Wszyscy kandydaci podejmowali zobowiązanie, aby żyć cnotami ewangelicznymi. Na zakończenie interrogatorium, przełożony, wzywając imienia Bożego oraz wstawiennictwa Niepokalanej Wspomożycielki Wiernych i św. Jana Bosko, wyrażał pragnienie dochowania przez kandydatów wierności nowo złożonym zobowiązaniom. Kolejnym etapem obrzędu było błogosławieństwo strojów duchownych, świec i medali. Przełożony, po odmówieniu odpowiednich modlitw i pokropieniu przedmiotów wodą święconą, zajmował przygotowane wcześniej miejsce przed ołtarzem. Rozpoczął się wówczas właściwy akt obłóczyn i wręczenia oznaki koadiutora. Schola w tym czasie wykonywała Psalm 84: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum* lub inny odpowiedni śpiew. Klerycy kolejno podchodzili do celebransa, który odmawiając odpowiednią formułę, rozpoczynał nałożenie nowego stroju. Koadiutorzy natomiast otrzymywali z rąk przewodniczącego odpowiednie *signum* swojego powołania. Po zakończeniu tego aktu, przy śpiewie *Magnificat* formowała się procesja i wszyscy podchodzili do ołtarza. Tam przełożony wręczał pobłogosławioną wcześniej zapaloną świecę. Na zakończenie obrzędu celebrans odmawiał odpowiednią modlitwę i udzielał błogosławieństwa. Całość kończył śpiew Psalmu 117, zob. tamże, s. 40–46.

²⁴ W 1966 r. ukazało się nowe wydanie Konstytucji Towarzystwa. Uwzględniały one zalecenia dekretu *Perfectae caritatis* i postanowienia XIX Kapituły Generalnej Zgromadzenia Salezjańskiego. W Konstytucjach tych nie było Dodatku zawierającego obrzęd ślubów zakonnych. Jedynie w art. 185 zamieszczono samą formułę profesji zakonnej. Por. *Atti del Consiglio Superiore della Società Salesiana* 246 (1966) 75–76.

tyką życia zakonnego były przedmiotem prac przedsoborowej przygotowawczej Komisji liturgicznej. Wypracowane przez nią ustalenia znalazły później swój wyraz w artykułach pierwszej Konstytucji soborowej o liturgii świętej (4 grudnia 1963 r.). Dokument ten polecał zweryfikowanie i przeredagowanie ksiąg liturgicznych w tym Rytuału profesji zakonnej. Wyznaczone tam zadanie ułożenia nowego obrzędu profesji zakonnej i odnowienia ślubów, zostało podjęte przez odpowiednią Radę i zostało ukoronowane promulgowaniem *Ordo Professionis religiosae* w 1970 (drugie wydanie poprawione *Ordo* w 1975 r.).

Dekret Kongregacji Kultu Bożego promulgujący wydanie wzorcowe nowego *Obrzędu Profesji zakonnej* zalecał dokonania adaptacji tego obrzędu przez poszczególne rodziny zakonne oraz podawał normy jej przeprowadzenia²⁵. Zakazana została między innymi praktyka składania profesji zakonnej wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu. Obrzęd zaś powinien odbywać się bezpośrednio po skończonej proklamacji Ewangelii, bez dokonywania jakichkolwiek zmian poszczególnych części celebracji.

Po promulgowaniu *Ordo Professionis religiosae* w lutym 1970 r., już w marcowym numerze Dokumentów Rady Generalnej Towarzystwa Salezjańskiego tegoż roku (*Atti del Consilio Superiore della Società Salesiana*) pojawiła się odpowiednia notka informująca o wydaniu nowego Rytuału i zapowiadająca rozpoczęcie w niedalekiej przyszłości prac adaptacyjnych tego *Obrzędu* na potrzeby Zgromadzenia²⁶.

Prace nad opracowaniem salezjańskiego Rytuału miały dwa zasadnicze etapy. Pierwszy z nich został zainicjowany 1 maja 1970 r. przez przełożonego generalnego L. Ricceri, który polecił dokonać adaptacji nowego *Ordo*. Nad materiałem roboczym *De ritibus qui vitae religiosae gradus comitatur* zebrany w czterech blokach tematycznych: *Ritus initiationis vitae religiosae*; *Ritus primae professionis temporalis*; *Ritus renovationis votorum*; *Ritus professionis perpetuae*; podjęli wstępne prace redakcyjne niektórzy z salezjanów²⁷. Pierwsze schematy opracowania zostały przesłane do oceny Domu generalnego już 22 maja 1970 r. W tym samym czasie grupa tłumaczy przy Konferencji Episkopatu Włoskiego pracowała nad pierwszą wersją tłumaczenia *Ordo Professionis religiosae* na język włoski. W zespole tym pracował również salezjanin F. Dell'Oro.

---

²⁵ Zob. *Ordo Professionis religiosae, Praenotanda*, IV, Polyglottis Vaticanis 1975. *De aptationibus quae singulis Institutis competunt*, nn. 12–15. Bardziej szczegółowe zalecenia zostały zawarte w: *De Ordinis professionis religiosae interpretatione, III. Indicationis pour l'adaptation de l'Ordo Professionis religiosae*, Enchiridion Vaticanum 3, 2674–2684.

²⁶ Komunikat ten był jednak nieścisły. Informował o opublikowaniu nowego *Ordo Professionis Religiosae* przez *Consilium ad exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia*, zamiast przez *Kongregację Kultu Bożego*, zob. tamże 260 (1970) 44.

²⁷ Byli to m.in.: A. Cuva, F. Dell'Oro, G. Sobrero, S. Rosso, R. Aubry. Por. F. Dell'Oro, *Orientamenti per la formazione del „Proprium” salesiano*, w: *Liturgia e musica nella formazione salesiana*, a cura di M. Sodi, Roma 1984, s. 163.

To dzięki niemu od października 1970 r. prace nad rytuałem salezjańskim mogły opierać się na przygotowywanej wersji *Ordo* w języku włoskim. Materiał ten pod roboczym tytułem *Rito della Professione, conforme al Rito ufficiale della Professione religiosa promulgato dalla Congregazione per il Culto divino il 2 febbraio 1970* składał się z czterech części: *Rito di ingresso nel noviziato; Rito della professione temporanea nella Messa; Rinovazione dei voti temporanei nella Messa; Rito (solenne) della professione perpetua nella Messa*. Stanowił on materiał wyjściowy do dalszych redakcji²⁸. Nowe opracowanie przesłano następnie do Kongregacji Kultu Bożego celem jego zatwierdzenia. Kongregacja zatwierdziła *ad interim* przedłożone teksty 10 października 1973 r.²⁹, czekając jednak, aż Konferencja Episkopatu Włoskiego opublikuje oficjalną wersję obrzędu w języku włoskim³⁰.

Niestety przerwa ta trwała dość długo. Do prac redakcyjnych nad *Obrzędami* powrócono dopiero 18 lipca 1986 r. Wówczas rozpoczął się drugi zasadniczy etap prac prowadzący do ostatecznego promulgowania Rytuału salezjańskiej profesji zakonnej. Przyjęto założenie, że księga ukaże się na jubileusz 100-lecia śmierci księdza Bosko w 1988 r. W skład zespołu redakcyjnego weszli: D. Rosso, F. Dell'Oro, J. Aldazábel i M. Sodi. Ten ostatni był przewodniczącym zespołu i koordynatorem całości prac. Za tekst wyjściowy posłużył zatwierdzony *ad interim* Rytuał z 1973 r.³¹. Obrzędy po gruntownym przepracowaniu 21 stycznia 1987 r. zostały przedstawiony Radzie Generalnej Towarzystwa Salezjańskiego³², a także

---

²⁸ Były to m.in. opracowania: S. Rosso, *Osservazioni sul daailoscritto della traduzione adattata del „Rito della Professione religiosa” per i Salesiani*, Roma, 6 II 1973 r.; G. Sobrero, F. Dell'Oro, *Rito della Professione religiosa proprio dei salesiani*, Torino, 8 IX 1973 r., Por. F. Dell'Oro, *Orientamenti...*, s. 168–169.

²⁹ Prot. n. 1451/73; *Società Salesiana di S. Giovanni Bosco; Rituale della Professione salesiana in lingua italiana, proprio della Società di S. Giovanni Bosco. „Ad interim” Approvato ossia confermato. Dalla sede della Sacra Congregazione per il Culto divino, 10 ottobre 1973*. Zob. *Not* 10/91 (1974) 86.

³⁰ Obrzędy profesji zakonnej w języku włoskim (*Rito della Professione Religiosa. Rituale Romano riformato a norma dei decreti del Concilio Ecumenico Vaticano II e promulgato da Papa Paolo VI*) zostały zatwierdzone przez Kongregację Kultu Bożego 13 I 1975 r. Dekretem nr 120/75 i opublikowane 2 II 1975 r. Prot. nr 48/75. To wzorcowe wydanie dla języka włoskiego mogło być stosowane już od momentu jego opublikowania, a miało być obowiązywać od dnia 2 II 1976 r.

³¹ Na początek przeprowadzono konsultacje z magistrami pobliskich nowicjatów w Lanuvio i Monte Oliveto oraz z liturgistami tych rodzin zakonnych, które dokonały już adaptacji obrzędów profesji zakonnej. Byli to m.in.: D. Sartore CSI i I. Calabuig OSM.

³² Przedstawiony Radzie Generalnej opracowany przez M. Sodiego materiał zawierał m.in. zarys historyczny i aktualny etap prac nad Rytuałem, ujęcie metodologiczne i koncepcję pracy redakcyjnej, zestawienie porównawcze budowy strukturalnej obrzędów zawartych w *Ordo Professionis religiosae* i *Rituale della Professione religiosa salesiana*, wskazane rozwiązania adaptacyjne oraz szczegółowe problemy do rozwiązania przez Radę Generalną. Zob. *Rito della professione religiosa della Società di San Francesco di Sales*. I Relazione al Consiglio generale a cura di Manlio Sodi SDB, Roma, 21 gennaio 1987.

przesłane do 14 konsultantów, którzy mieli zająć się adaptacjami wynikającymi ze specyfiki charyzmatu salezjańskiego³³. Po uwzględnieniu nadesłanych sugestii, ponownie rozesłano tekst *Obrzędów* do szerszego tym razem grona 35 międzynarodowych konsultantów. Po otrzymaniu od nich odpowiedzi, z dniem 8 czerwca 1987 r. rozpoczęły się prace nad drugą redakcją Rytuału, które zakończono po trzech tygodniach. Wreszcie po 17 latach prac redakcyjnych ostateczną wersję Rytuału przesłano 9 lipca 1987 r. do Kongregacji Kultu Bożego celem jego zatwierdzenia. Niestety odpowiedź, którą otrzymano po roku, nie była pomyślna. W dokumencie z 11 lipca 1988 r. Kongregacja wyjaśniła, że nie może jeszcze zatwierdzić *Obrzędów* profesji salezjańskiej i poprosiła o dokonanie koniecznych zmian w tekstach. Tym samym, wcześniej przewidywany termin ukazania się Rytuału, nie mógł być możliwy do zrealizowania. Poprawiona wersja *Obrzędów* wraz z wyjaśnieniami została ponownie przesłana Kongregacji do zatwierdzenia 7 października 1988 r. Niestety w piśmie z 5 stycznia 1989 r. Kongregacja znowu poprosiła o wyjaśnienie kolejnych niejasności. Kiedy wydawało się, że prace leżące nad zatwierdzeniem *Rytuału profesji zakonnej* znalazły się w całkowitym impasie prełożony generalny Zgromadzenia E. Viganò wystosowuje 14 stycznia tegoż roku stosowne pismo do Prefekta Kongregacji E. M. Somalo prosząc go o bezpośrednie spotkanie robocze pomiędzy przedstawicielami Kongregacji a salezjańskim zespołem ekspertów³⁴. Podczas wspólnego posiedzenia 7 kwietnia 1989 r.³⁵ omówiono kontrowersyjne punkty przygotowywanego *Obrzędu*, m.in. miejsca podpisania dokumentu profesji zakonnej, przebiegu obrzędu wręczenia świcy przy profesji wieczystej. Najwięcej zastrzeżeń wzbudzało zamieszczenie w *Obrzędach* dodatkowej, trzeciej formuły konsekuracyjnej przy ślubach wieczystych. Po rozwiązaniu powyższych problemów, zebrany w Barcelonie w ostatnim tygodniu kwietnia 1989 r. salezjański zespół ekspertów dokonał ostatecznej redakcji tekstów i obrzędów Rytuału i natychmiast przesłał go do Kongregacji.

---

³³ Do grupy tej należeli: J. Picca, C. Filippini, G.B. Bosco, A. Martinelli, J. Vecchi, A. Viganò, G. Gozzelino, J. Aubry, J. Struś, R. Frattalone, A. Giraud, C. Melis, H. Moser, F. Maraccani. O opracowanie szaty graficznej księgi, odpowiednich ilustracji i symbolu wręczanego przy okazji profesji wieczystej poproszony został Ch. Cini. Wkład w opracowanie Lekcjonarza wniósł C. Bissoli. Dokonał on odpowiedniego doboru tekstów spośród zamieszczonych w OPR, przyporządkowując je poszczególnym celebrazjom, zaproponował nowe perykopy, które lepiej odpowiadały salezjańskiej duchowości. Do opracowania *Wprowadzenia teologiczno-liturgicznego* Księgi przyczynił się A.M. Triacca. Nad redakcją tekstu prefacji oraz trzeciej, dodatkowej modlitwy konsekuracyjnej pracował G. Gozzelino.

³⁴ W skład salezjańskiego zespołu ekspertów wchodził: M. Sodi, F. Dell'Oro, J. Aldazabál.

³⁵ Na początku marca prokurator generalny Towarzystwa Salezjańskiego Luigi Fiora kontaktuje się z Mons. Virgilio Noé, sekretarzem Kongregacji, i ustala wspólne spotkanie na początek kwietnia. Odbyło się ono w pomieszczeniach Kongregacji przy placu Piusa XII, którą reprezentował Mons. P. Tena i D. Lanzani.

Obrzędy profesji zakonnej Salezjanów księdza Bosko³⁶ zostały zatwierdzone przez Kongregację Kultu Bożego i Sakramentów w święto salezjańskiego wychowanka św. Dominika Savio³⁷ 6 maja 1989 r.³⁸. Promulgacji tego Rytuału, wydanego w języku włoskim, dokonał E. Viganò w uroczystość Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych 24 maja 1989 r.

STRUKTURA KSIĘGI OBRZĘDÓW SALEZJAŃSKIEJ PROFESJI ZAKONNEJ

Rytuał Obrzędów salezjańskiej profesji zakonnej zawiera sześć rozdziałów oraz Wprowadzenie i Dodatek. Całość poprzedzają dwa dekrety.

Pierwszym dokumentem zamieszczonym w Rytuale jest dekret przełożonego generalnego Towarzystwa E. Viganò³⁹ promulgujący *Rituale della professione religiosa*. Dekret ten nawiązując do tekstów Konstytucji św. Franciszka Salezego przypomina m.in., że akt profesji zakonnej jest znakiem szczególnego przymierza pomiędzy Bogiem a zakonnikiem przez Niego powołanym na tę drogę życia i przez Niego ubogaconym osobistymi darami. Profesja zakonna jest jednym z najbardziej wzniosłych wyborów sumienia, jakiego może dokonać człowiek wierzący. Wybór ten ukierunkowuje zakonnika ku Bogu, który jest wieczystą Miłością, a z drugiej strony obdarza łaską i pomocą potrzebną w codziennym kroczeniu drogą ewangelicznego naśladowania Chrystusa. W dokumencie przypomniano postulat Soboru Watykańskiego dotyczący przeprowadzenia odnowy życia zakonnego i opracowania nowych obrzędów profesji zakonnej. I. Viganò wskazuje na wartość opracowania Rytuału pod względem zredagowania go w duchu odnowy liturgicznej i z uwzględnieniem zdrowej tradycji Towarzystwa Salezjańskiego w odniesieniu do praktyki składania ślubów zakonnych. W ten sposób nowe obrzędy profesji zachowały swoją prostotę i jasność a drugiej strony umiejętnie połączyły misterium liturgiczne z charyzmatem salezjańskim. Dekret podkreśla ogrom podjętych starań, aby w opracowanych obrzędach jeszcze pełniej ukazać relację pomiędzy *lex credendi*, *lex orandi* i *lex vivendi*. Dzięki temu *Rytuał salezjańskiej profesji zakonnej* zawiera w sobie zaktualizowaną pedagogię liturgiczną. Jest on nie tylko *specjalistycznym oraz modlitewnym przewodnikiem po celebracjach*⁴⁰, ale może być także źródłem natchnienia dla całej formacji salezjańskiej. Przełożony generalny wyraża pragnienie, aby nowe obrzędy profesji zakonnej skutecznie animowały codzienne życie radami ewangelicznymi. W końcowej części dekretu przełożony generalny ogłosił nowy Rytuał obowiązującym dla całego To-

³⁶ *Rituale della professione religiosa. Edizione Ufficiale*, Roma 1989.

³⁷ Zgodnie z kalendarzem własnym Towarzystwa Salezjańskiego.

³⁸ Zob. „Notitiae” 275 (1989) 512; *Atti del Consiglio Generale* 330 (1989) 75–76;.

³⁹ Prot. nr 87/1107 z 24 V 1989 r., *Rito della Professione...*, s. 5.

⁴⁰ Tamże.

warzystwa św. Franciszka Salezego i polecił przetłumaczenie go na inne języki narodowe. To ostatnie zalecenie, czeka jeszcze na swoją realizację w Polsce.

Drugim dokumentem umieszczonym w Rytuale jest dekret Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 6 V 1989 r.⁴¹, którym Kongregacja ta *bardzo chętnie aprobuje i zatwierdza tekst własny Rytuału Profesji Zakonnej Towarzystwa św. Franciszka Salezego*⁴².

Obszerne *Wprowadzenie do obrzędów profesji zakonnej*⁴³ otwiera dekret Kongregacji Kultu Bożego z 2 lutego 1970 r., zatwierdzający nowe obrzędy *Ordo Professionis Religiosae* wydane w języku łacińskim. Wprowadzenie podzielone jest na cztery główne bloki tematyczne z uszczegółowiającymi podtytułami. Całość tekstu zawarta jest w 30 punktach i stanowi zwartą syntezę doktrynalną obrzędów. Część wstępna omawia *naturę i znaczenie profesji zakonnej* (1–12). Bardzo wyraźnie podkreślono tutaj inicjatywę samego Boga, który poprzez moc Ducha Świętego powołuje wiernych do podjęcia takiego stylu życia, jaki obrał Jezus Chrystus. Profesja zakonna przedstawiona jest jako dar Boga i jako odpowiedź Kościoła, którą on daje swojemu Oblubieńcowi. Wierni poprzez zachowywanie rad ewangelicznych realizują i dopełniają przymierze zawarte w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej oraz doskonałą miłość Boga i bliźniego (1–2). W kolejnych punktach przedstawiono profesję zakonną w relacji do sakramentu chrztu świętego (3), bierzmowania (4) i Eucharystii, w której to profesja osiąga swój szczyt w wymiarze kultycznym i wspólnotowym (5). Profesja zakonna jawi się jako świetlany znak manifestujący pragnienie osiągnięcia dóbr niebieskich, daje świadectwo wiekiestemu życiu, prowadzi do wypełnienia powołania chrzcielnego i eklezjalnego, czyni wiernego wolnym i bardziej otwartym na potrzeby Królestwa. Wprowadzenie przypomina, że ewangeliczny styl życia Chrystusa i Jego Matki już od pierwszych wieków był naśladowany przez mężczyzn i kobiety (6–8). Także ksiądz Bosko otwarty na natchnienia Ducha Świętego poświęcił całe swoje życie Chrystusowi oraz dał początek różnym formom życia apostołskiego (9). Wprowadzenie ukazuje profesję zakonną składaną przez salezjanów jako wyraz łaski Boga Ojca, który konsekruje zakonnikare darem Ducha Świętego, a następnie posyła go jako apostoła, aby pracował dla zbawienia młodzieży. Salezjanin podejmuje to zadanie idąc wiernie za Chrystusem i współpracując z Nim w budowaniu Królestwa. Ta misja apostołska realizowana jest w braterskiej wspólnotocie, która jest zbudowana na praktyce rad ewangelicznych (10.11). Konsekracja, która obejmuje całe życie zakonnikare-apostoła oraz misja, która określa wewnętrzne życie apostoła-zakonnikare w salezjańskim powołaniu są nierozdzielne i współzależne (12).

⁴¹ Prot. 933/87, zob. RPR, s. 7.

⁴² Tamże.

⁴³ *Premesse al Rito della professione religiosa*, w: *Rituale della Professione religiosa salesiana*, dz.cyt., s. 13–24.

Kolejne zagadnienia umieszczone we Wprowadzeniu dotyczą *obrzędów, które towarzyszą różnym etapom życia salezjańskiego* (13–19). Najszerzej zostały omówione obrzędy związane ze złożeniem ślubów wieczystych, poprzez które konsekracja apostołska osiąga swoją pełnię (13.17). Wiele miejsca poświęcono również omówieniu i scharakteryzowaniu obrzędów związanych z rozpoczęciem nowicjatu, profesją czasową i jej ponowieniem (14–16). We Wprowadzeniu podkreślono także konieczność nieustannego ożywiania w sobie i rozwijania konsekracji zakonnej. Służyć może temu praktyka odnawiania profesji przy okazji rekolekcji oraz celebracje jubileuszowe związane ze ślubami zakonnymi (18.19).

Trzeci część Wprowadzenia to odpowiednie *Formularze mszalne* (20–26). Ponieważ najbardziej odpowiednim momentem złożenia profesji zakonnej jest celebracja eucharystyczna (20), wobec tego zostały podane normy określające dobór tekstów euchologicjnych (21) i formularze modlitwy wiernych (26). Przypomniano także zasady, które należy stosować przy wyborze perykop biblijnych zamieszczonych w Lekcjonarzu obrzędowym (22–25). *Wprowadzenie* kończy refleksja teologiczno-pastoralna raz jeszcze ukazująca dynamiczną naturę i wieloaspektowe implikacje konsekracji zakonnej, która jest ukierunkowana na *pełnię życia w Chrystusie* (27–30).

Zasadnicza część obrzędowo-celebratywna Rytuału salezjańskiego zawierająca opis i teksty poszczególnych celebracji znacząco różni się od porządku strukturalnego podanego w Ordo z 1970 r. Otwiera ją obrzęd związany z dopuszczeniem do życia zakonnego⁴⁴. Kolejne trzy rozdziały odnoszą się do poszczególnych rodzajów profesji zakonnej. Złożenie profesji czasowej (rozdział II)⁴⁵ oraz jej ponowienie (rozdział III)⁴⁶ może mieć miejsce podczas sprawowania mszy świętej, w połączeniu z celebracją Liturgii Godzin, lub podczas celebracji Słowa Bożego. Rozdział IV zawiera obrzęd wieczystej profesji zakonnej, którą składa się podczas celebracji Eucharystii⁴⁷. Rozdział V podaje kolejno teksty euchologicjne mszy świętych obrzędowych sprawowanych podczas składania profesji czasowej, ponowienia ślubów, składania profesji wieczystej oraz celebracji jubileuszowych 25-lecia i 50-lecia profesji zakonnej⁴⁸. Ostatni rozdział Rytuału tworzy Lekcjonarz obrzędowy⁴⁹. Zawiera on pełne teksty pierwszego czytania w czasie wielkanocnym i poza tym okresem, psalmy, teksty drugiego czytania oraz perykopy ewangeliczne wraz ze śpiewem przed Ewangelią.

⁴⁴ *Capitolo I, L'ammissione alla vita religiosa*, tamże, s. 25–32.

⁴⁵ *Capitolo II, La professione temporanea*, tamże, s. 33–49.

⁴⁶ *Capitolo III, La rinnovazione della professione*, tamże, s. 51–62.

⁴⁷ *Capitolo IV, La professione perpetua*, tamże, s. 63–84.

⁴⁸ *Capitolo V, Messe rituali*, tamże, s. 85–103.

⁴⁹ *Capitolo VI, Lezionario*, tamże, s. 105–174.

Rytuał podaje również inne teksty, które zostały zawarte w Dodatku⁵⁰. Znajduje się tam obrzęd obłóczyn⁵¹, formuła profesji zakonnej⁵², obrzęd odnowienia profesji na zakończenie rekolekcji⁵³ oraz obrzęd profesji zakonnej sprawowany w niebezpieczeństwie śmierci salezjanina⁵⁴.

Niewątpliwie opracowany na potrzeby Towarzystwa Salezjańskiego Rytuał profesji zakonnej przedstawia bogate źródło celebratywno-liturgiczne, które pozwala zrozumieć odnowioną teologię życia zakonnego i lepiej poznać charyzmat salezjański dzisiaj.

Należy sobie jedynie życzyć, aby bogactwo celebracji zawartych w Rytuale mogło być przeżywane w pełni również we wspólnotach salezjańskich w Polsce. Jednak może to być zrealizowane dopiero po przetłumaczeniu tej książki na nasz język, do czego niech zachęci nas „jubileusz 15-lecia” wydania Rytuału w języku włoskim, a przede wszystkim sprawi to troska o konieczność aplikowanie postulatów odnowy liturgicznej także w naszym Zgromadzeniu.

RELIGIOUS PROFESSION IN THE SALESIAN SOCIETY. EVOLUTION OF THE LITURGY OF THE RITES

Summary

The liturgical reform that started 40 years ago during the Vatican Council II also concerned the act of Religious Profession and its liturgical rites and the need to prepare new instructions in accordance with development of the liturgical theology. The Fathers of Council directed that a rite of religious profession and renewal of vows be drawn up that would contribute to greater unity, simplicity, and dignity and that it should be adopted by those who make their profession or renewal of vows within Mass. As a result of that the new Rite of Religious Profession had been prepared and further published in 1970.

All religious congregation were expected to revise their own particular rites of religious profession in accordance with that part of Roman Ritual. So, from 1970, a group of Salesian liturgists started to work in adapting the recommended rites for the benefit of the Congregation. Several schemes were presented to the Congregation for Divine Worship for ratification and finally in 1989 the revisions were accepted and a Ritual for Salesian Congregation purposes was published in Italian. The new Ritual of Salesian religious profession is very rich in its content. The book includes several kinds of celebrations such as temporal, perpetual, renewal of vows, the various jubilees of profession. It has a comprehensive euchological texts for the Mass and biblical readings.

Up to this point the making of vows in Salesian Congregation was a quite simple celebration. The first vows made by 22 candidates in 1862 in the presence of Don Bosco had a private character. After several years the celebration took on a new richness with scrutinies, hymns and several added

---

⁵⁰ *Appendici*, tamże, s. 177–187.

⁵¹ *Appencice I, Rito per la consegna dell'abito*, tamże, s. 177–181.

⁵² *Appencice II, Formula della professione*, tamże, s. 182–184.

⁵³ *Appencice III, Rinnovazione della professione al termine degli Esercizi spirituali*, tamże, s. 185.

⁵⁴ *Appencice IV, Rito della professione per un confratello in pericolo di morte*, tamże, s. 186–187.

prayers. The celebration was being conducted in the sanctuary before the exposed Blessed Sacrament, which is now disallowed.

Since the first published Salesian Constitution in 1874, the rites of religious profession have been included in every edition. After 15 years since publishing the Rites of Salesian Religious Profession in Italian we are now expecting its edition in Polish.

Nota o Autorze: ks. dr **JAN RUSIECKI SDB** – wykładowca liturgiki w UKSW i WSD Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi. Specjalizuje się w hermeneutyce liturgii.

Słowa kluczowe: salezjanie, profesja zakonna, śluby zakonne, liturgia katolicka, konsekracja zakonna.